

Міністерство освіти і науки України  
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка  
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи  
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

Дипломна робота

магістра

з теми: **«РОЗВИТОК ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ ШКОЛЯРІВ  
З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ  
НА УРОКАХ ЧИТАННЯ»**

Виконала:

студентка 2 курсу

групи SoO1-M21z

спеціальності 016 Спеціальна освіта  
за освітньо-професійною програмою

Спеціальна освіта

(Олігофренопедагогіка)

**Мешко Мирослава Василівна**

Керівник:

**Дмітрієва О.І.,**

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри спеціальної та

інклюзивної освіти

Рецензент:

**Співак В.І.,**

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри соціальної

педагогіки і соціальної роботи

Кам'янець-Подільський – 2022

## ЗМІСТ

<b>ВСТУП.....</b>	<b>3</b>
<b>РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ УЧНІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ.....</b>	<b>3 3 8</b>
1.1 Визначення поняття «діалогічне мовлення».....	8
1.2 Особливості розвитку діалогічного мовлення у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.....	17
Висновки до розділу 1.....	36
<b>РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНІВ РОЗВИТКУ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ УЧНІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ....</b>	<b>38 38 40 51</b>
2.1. Методика експериментального дослідження.....	38
2.2. Аналіз результатів дослідження.....	40
2.3. Методичні рекомендації .....	51
Висновки до розділу 2.....	74
<b>ВИСНОВКИ.....</b>	<b>76</b>
<b>СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....</b>	<b>79</b>
<b>ДОДАТКИ.....</b>	<b>88</b>

## ВСТУП

У сучасній українській освіті основним напрямом є особистісно-орієнтоване навчання, що передбачає врахування особистості здобувача освіти, розвиток його індивідуальних можливостей та особистісних якостей. Особистісно-орієнтований підхід є досить необхідним і в освіті дітей з порушеннями інтелекту. Наказ «Про затвердження типової освітньої програми початкової освіти спеціальних закладів загальної середньої освіти для учнів 1 класів з інтелектуальними порушеннями» передбачає, що метою початкової освіти дітей з інтелектуальними порушеннями є особистісне становлення учнів, розвиток їхніх пізнавальних здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей та розвиток самостійності, творчості, пізнавальної активності, що забезпечують їхню готовність до життя в демократичному суспільстві, продовження навчання в основній ланці школи.

В особистісно орієнтованому навчанні важливу роль відіграє розвиток комунікативних здібностей, що передбачає розвиток діалогічного мовлення в освітньому процесі. Головним критерієм комунікативного підходу у навчанні є створення під час навчання мовленнєвих ситуацій, що наближені до реального життя; застосування мови, як засобу спілкування, для досягнення освітніх цілей. Проблема розвитку мовлення є важливим завданням у педагогіці та психології. У мовленні розвивається психоемоційна сфера учня, його пізнавальні процеси, вдосконалюються особистісні якості. Розвиток мовлення неможливий без використання діалогу як засобу міжособистісної взаємодії.

Діалогічні взаємини розвиваються, коли співрозмовники налаштовані на суб'єкт-суб'єктні відносини, поважають думку один одного, вміють слухати і чути. Важливу роль відіграє і вміння оптимально застосовувати вербальні та невербальні засоби комунікації, тому комунікативні навички

потрібно постійно вдосконалювати. Засобом вдосконалення діалогічного мовлення є література, для учнів – уроки читання.

Повноцінна навичка читання є важливим засобом розвитку і саморозвитку, має прямо опосередкований вплив на оволодіння знаннями та соціалізацію. Читання є складною аналітико-синтетичною діяльністю. Велике значення для успішного оволодіння читанням і письмом має розвиток усної сторони мовлення, зокрема, діалогічного мовлення. Діалогічне мовлення найбільш інтенсивно розвивається у дошкільному та молодшому шкільному віці. Разом з тим, діалогічне мовлення має особливості становлення у дітей з інтелектуальними порушеннями.

У Типовій освітній програмі початкової освіти спеціальних закладів загальної середньої освіти для учнів 1 класів з інтелектуальними порушеннями (від 26.07.2018) [49] вказано, що зміст програми має потенціал для формування у школярів з інтелектуальними порушеннями таких, зокрема, ключових компетентностей, пов'язані з важливістю розвитку діалогічного мовлення у дітей з порушеннями інтелекту: володіння державною мовою; що передбачає елементарні уміння та навички (в межах мовленнєвих можливостей) усно і письмово висловлювати свої думки, усвідомлення ролі мови для спілкування та культурного самовираження; можливість спілкуватися рідною мовою (в межах пізнавальних можливостей), що передбачає використання рідної мови в різних комунікативних ситуаціях, зокрема в побуті, освітньому процесі, культурному житті громади. Спільними для всіх ключових компетентностей є, зокрема, такі вміння: спілкуватися, взаємодіяти та співпрацювати з дорослим та однолітками, сприймати інструкції та навчальні завдання.

Навчання читанню дітей з порушеннями інтелектуального розвитку передбачає формування в учнів комунікативно-мовленнєвих умінь, застосовуючи які можна буде максимально самореалізуватися в майбутньому. У молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку навчання читанню має особливий корекційно-педагогічний вплив,

що є актуальним для всіх дітей з порушеннями розвитку. Формування умінь читання оптимізує інтелектуальний та мовленнєвий розвиток дітей, збагачує їх активний і пасивний словник. Проблема навчання читанню та розвиток діалогічного мовлення в учнів з порушеннями інтелекту має вагомим значення для корекції їх пізнавального розвитку.

Розвиток діалогічного мовлення у молодших школярів з порушеннями інтелекту є найважливішим завданням навчання у закладі спеціальної загальної середньої освіти. Це потрібно для успішного подолання мовленнєвого недорозвитку і для підготовки учнів до навчання у 5-10 класах. Успішність навчання учнів залежить від рівня оволодіння ними діалогічним мовленням.

Проблему розвитку мовлення дітей з порушеннями інтелекту вивчали: О.Б. Белова, О.В. Боряк, В.В. Воронкова, С.І. Геращенко, Н.П. Кравець, Є.О. Кузьмінська, Р.І. Лалаєва, В.Е. Левицький, В.І. Липакова, Л.В. Лотиш, С.П.Миронова, В.І.Нодельман, Л.Г.Парамонова, В.Г. Петрова, М.В. Плешканівська, Є. Ф. Соботович, Н.К.Сорокіна, А.О.Тарасевич, В. В. Тищенко, А.В. Чобанян та ін. Методику літературного читання вивчали: Т.К. Донченко, С.І. Дорошенко, В.М. Мартиненко, О. Я. Савченко та ін. Про особливості методики читання у закладі спеціальної загальної середньої освіти для учнів з порушеннями інтелектуального розвитку розкрито у працях Н.П. Кравець, В.Е. Левицького, Л.В. Лотиш, Н.О. Макарчук, Л.О. Прядко, Т. К. Ульянової, О.О. Фурман та ін.

Дослідники надавали значної уваги розвитку діалогічного мовлення в учнів з інтелектуальними порушеннями і з'ясували, що цей процес ускладнений порушеннями інтелектуального розвитку та пізнавальної сфери у цих дітей. Оскільки, як зазначали Л. С. Виготський, Р. І. Лалаєва, О. Р. Лурія, В. М. Синьов, Є. Ф. Соботович, В. В. Тищенко та ін., когнітивні та мовленнєві структури взаємопов'язані, то порушення інтелекту призводить, відповідно, до значних порушень мовлення. У зв'язку з цим у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку сповільнений темп

мовленнєвого розвитку, бідний словниковий запас, є порушення монологічного та діалогічного мовлення, недостатність граматичних конструкцій для мовленнєвих висловлювань, слабка мовленнєва комунікація, знижена мотивація до діалогу. Ці характеристики, відповідно, ускладнюють розвиток діалогічного мовлення у дітей з інтелектуальними порушеннями.

Таким чином, складність процесу розвитку діалогічного мовлення в учнів з порушеннями інтелекту, недостатнє теоретичне вивчення проблеми та методичне забезпечення шкільного предмету літератури для учнів з порушеннями інтелекту свідчать про актуальність цієї проблеми, що і зумовило вибір теми дипломної роботи магістра – **«Розвиток діалогічного мовлення школярів з інтелектуальними порушеннями на уроках читання»**.

**Мета дослідження** – розробити методичні рекомендації щодо розвитку діалогічного мовлення в учнів із інтелектуальними порушеннями на уроках читання.

**Завдання дослідження:**

1. Проаналізувати поняття «діалогічне мовлення» у психолого-педагогічній літературі.
2. Визначити особливості розвитку діалогічного мовлення школярів з інтелектуальними порушеннями.
3. Визначити рівні розвитку діалогічного мовлення у дітей з інтелектуальними порушеннями.
4. Розробити методичні рекомендації щодо розвитку діалогічного мовлення в учнів з інтелектуальними порушеннями.

**Об'єкт дослідження** – процес розвитку діалогічного мовлення молодших школярів з порушеннями інтелекту.

**Предмет дослідження** – методи та прийоми роботи з розвитку діалогічного мовлення молодших школярів з порушеннями інтелекту на уроках читання.

Для досягнення мети і завдань дослідження використовувались такі **методи дослідження**: теоретичні: аналіз психолого-педагогічної літератури з теми дослідження; емпіричні: діагностичні завдання, спостереження за учнями, статистичні методи, кількісний та якісний аналіз результатів дослідження.

**Теоретичне значення роботи** полягає у теоретичному обґрунтуванні особливостей розвитку діалогічного мовлення школярів з інтелектуальними порушеннями на уроках читання.

**Практичне значення роботи**: результати експериментального дослідження, запропоновані методичні рекомендації та програма розвитку діалогічного мовлення школярів з інтелектуальними порушеннями можуть бути використані у практичній діяльності олігофренопедагогів, логопедів для оптимізації розвитку мовлення учнів з порушеннями інтелектуального розвитку, в тому числі на уроках читання.

**Експериментальна база**: Мукачівська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат I-II ступенів Закарпатської обласної ради.

**Апробація дослідження**: результати дослідження були апробовані на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Психолого-педагогічний супровід дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах спеціальної та інклюзивної освіти» 09.11.2022 р. (м. Кам'янець Подільський). За результатами дослідження опубліковано одну статтю.

**Структура роботи**. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаної літератури (83 найменування), чотирьох додатків. Загальний обсяг дипломної роботи складає 86 сторінок.

## ВИСНОВКИ

Теоретико-експериментальне вивчення проблеми розвитку діалогічного мовлення школярів з інтелектуальними порушеннями на уроках читання дало змогу зробити такі висновки:

1. Діалогічне мовлення – це особливий вид мовленнєвої діяльності, що характеризується ситуативністю, наявністю двох або більше комунікантів, швидкістю і безпосередністю процесу відображення явищ та ситуацій об'єктивного світу, активністю мовців щодо вираження свого індивідуального ставлення до фактів, великою кількістю емоційних реакцій, персональною спрямованістю.

2. Рівень розвитку мовлення, в тому числі діалогічного, залежить від рівня розвитку мислення. Тому діти з порушеннями інтелектуального розвитку мають порушення у розвитку діалогічного мовлення, причому рівень порушень визначається ступенем порушень інтелекту.

Для учнів з порушеннями інтелекту складно дається діалогічне мовлення, висловлення власних думок, у них недостатнє прагнення до діалогу, вони не вміють налагоджувати розмову, першокласники з порушеннями інтелектуального розвитку мають труднощі у розумінні зверненого до них мовлення. У молодших школярів з інтелектуальними порушеннями діалогічне мовлення є несформованим, будувати діалог вони не вміють. Їх репліки аграматичні, однослівні або односкладові, неінтонаційні, монотонні, сповільнені, з лексичними неточностями.

3. Основними показниками оцінки рівня практичного володіння школярами діалогічним мовленням є: відповідність висловлювання мовленнєвій ситуації, зверненість мовлення, наявність у репліках учнів специфічних для діалогу мовних одиниць та мовленнєвих засобів, різноманітність діалогу, мовленнєва активність та ініціативність партнерів, правильність висловлювань, кількість фраз та темп мовлення під час спілкування.



4. Розроблено критерії для оцінки рівня розвитку діалогічного мовлення учнів з порушеннями інтелекту: смислова адекватність висловлювань; граматична будова реплік; лексична різноманітність; здатність учня до обумовленого та вільного діалогічного мовлення, уміння викладати події в логічно-послідовній зв'язній розповіді; самостійність виконання завдань. За критеріями обґрунтовано 3 рівня розвитку діалогічного мовлення молодших школярів з порушеннями інтелекту: низький, середній та високий.

За результатами експерименту, 72,7% респондентів мають низький рівень розвитку діалогічного мовлення. Вони не виконують завдання самостійно, є затримка у фразовому мовленні, висловлювання інтонаційно та емоційно невиразні, аграматичні, однослівні, з лексичними неточностями. Діалогічні вміння не сформовані, учні не вступають у розмову.

Для 27,3% досліджуваних властивий середній рівень розвитку діалогічного мовлення. Діалогічні уміння у них сформовані частково. Учні виконують завдання з частковою допомогою дорослого, відповідають і задають запитання; їх мовлення аграматичне, емоційно невиразне, зі стилістичними помилками. Діалог зазвичай складається із 2-3 реплік.

Високий рівень у досліджуваних не спостерігався. Високий рівень проявляється у тому, що мовлення учнів є граматично правильним; учні ініціюють і підтримують діалог; дотримуються етики спілкування; відповідають і ставлять у діалозі прості питання, учні адекватно виражають свої емоції, діалогічні уміння сформовані повністю.

5. Важливим засобом для розвитку діалогічного мовлення є уроки читання. Основна мета на уроках читання щодо розвитку діалогічного мовлення – це розвиток умінь, що потрібні у спілкуванні. При навчанні молодших школярів з порушеннями інтелекту діалогічному мовленню на уроках читання, варто у них формувати характеристики, що властиві для діалогічного висловлювання: структурна єдність, плавність, довільність викладу, адекватний зміст відповідно до мовленнєвого завдання, логічна

завершеність, граматичний зв'язок слів. Розвиток діалогічних умінь відбувається зі збільшенням словникового запасу і розуміння правил його застосування.

Засобами розвитку діалогічних вмінь на уроках читання є: бесіда, рольова та дидактична гра, комунікативні ситуації, казкові сюжети, складання діалогу і драматизація творів та ін. Стимулює до застосування діалогу на уроках читання спільна діяльність учнів, робота в парах. Важливе значення має наочний матеріал, наприклад, застосування ілюстрацій до творів, серії сюжетних малюнків та ін. Нами запропоновано три групи вправ навчання діалогічного мовлення на уроках читання: рецептивно-репродуктивні; умовно-мовленнєві; рецептивно-продуктивні.

6. Запропоновано методичні рекомендації для педагогів, які включають спрямованість уроків, види навчання, використання наочності, вправи, що є необхідні для розвитку діалогічного мовлення учнів з порушеннями інтелекту. Важливим є застосування колективного читання, п'ятихвилинки читання, розвиток оперативної пам'яті, читання в темпі скоромовки, стимулювання учнів до бесіди, застосування комунікативних ситуацій і дидактичних ігор та ін.

Для ефективного розвитку діалогічного мовлення важлива співпраця олігофренопедагога, логопеда, вчителя, вихователя.

Перспективами подальших досліджень є впровадження розроблених нами методичних рекомендацій у навчально-виховний процес закладів спеціальної та інклюзивної освіти.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Белова О. Б. Особливості розвитку мовлення у дітей з інтелектуальними порушеннями. *Медична освіта*, 2021. (1) С. 5–10.
2. Бгажнокова И. М. Воспитание и обучение детей и подростков с тяжелыми и множественными нарушениями развития. Москва : ВЛАДОС, 2007. 239 с.
3. Богущ А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови: Підручник. Київ : Вища шк., 2007. 542 с.
4. Бондар В. І. Проблеми корекційного навчання у спеціальній педагогіці: навч. пос. Київ : Наш час, 2005. 176 с.
5. Боряк О. В. Педагогічна технологія формування та корекції мовленнєвої діяльності молодших школярів із інтелектуальними порушеннями. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. № 36. С. 17–23.
6. Боряк О. В. Теорія і практика формування мовленнєвої діяльності розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.03 – корекційна педагогіка. Київ, 2019. 548 с.
7. Боряк О. В. Характеристика мовленнєвого розвитку учнів молодших класів спеціальної школи (теоретичний аспект). *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006, 2014. Вип. IV. С. 22–30.
8. Брецько І. І., Кравченко Т.М. Діалогічне мовлення – основа для розвитку здібностей міжособистісного спілкування. *International scientific journal*. 2016. № 1 (1). С. 39–42. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj\\_2016\\_1\(1\)](http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2016_1(1))
9. Вікова психологія: підручник / Р.В. Павелків. Київ : Кондор, 2011. 469 с.

10. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. Київ : Каравела, 2012. 400 с.
11. Выготский Л. С. Собрание сочинений в 6 т. / под. ред. Т. А. Власовой. Москва : Педагогика, 1983. Т. 5. *Основы дефектологии*. 368 с.
12. Воронкова В. В. Подготовка к обучению грамоте умственно отсталых старших дошкольников. *Дефектология*. 1997. № 5. С. 32–37
13. Гаврилов О. В. Особливі діти в закладі і соціальному середовищі. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. 308 с.
14. Геращенко С. І., Тарасевич А. О. Організаційні аспекти роботи логопеда з батьками, які виховують розумово відсталу дитину. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2015. № 26. С. 58–73.
15. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 373 с.
16. Дефектологічний словник : навчальний посібник / за ред. В. І. Бондаря, В. М. Синьова. Київ : МП Леся, 2011. 528 с.
17. Дидактичні основи навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку/ Л.О.Прядко, О.О.Фурман. Метод. посіб. Суми : РВВ СОІППО, 2015. 114 с.
18. Донченко Т.К. Організація навчальної діяльності учнів на уроках рідної мови. Київ : Фондація ім. О.Ольжича, 1995. 263 с.
19. Дульнев Г. М. Учебно-воспитательная работа во вспомогательной школе / под ред. Г. А. Власовой, В. Г. Петровой. Москва : Просвещение, 1991. 176 с.
20. Занков Л. В. Психология умственно отсталого ребенка. Москва : Учпедгиз, 1989. 78 с.
21. Зеeman М. Расстройства речи в детском возрасте/ пер. с чешск. Е. О. Соколовой; под ред. и с предисл. В. К. Трутнева и С. С. Ляпидевского. Москва : Медгиз, 1962. 300 с.

22. Єременко І. Г. Навчання учнів допоміжної школи користуватися знаннями й уміннями. Київ : Радянська школа, 1991. 136 с.
23. Іпатій І. К., Кузик О. В. Формування навичок діалогічного та монологічного мовлення. *Філологічні науки. Соціум. Наука. Культура*, URL : <http://intkonf.org/ipatiy-i-k-kuzik-o-v-formuvannya-navichok-dialogichnogo-ta-monologichnogo-movlennya/>
24. Каше Г. А. Исправление недостатков произношения, чтения и письма учащихся. Москва : Педагогика, 1980. 204 с.
25. Кобильченко В.В., Омельченко І.М. Спеціальна психологія : підручник. Київ : Академія, 2020. 224 с.
26. Кравець Н.П. Розвиток мовлення в учнів молодших класів допоміжної школи на уроках читання та української мови. Київ : А.С.К., 1999. 276 с.
27. Кравець Н.П. Літературне читання. 2 клас підручник для спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей. 2015.
28. Кравець Н.П. Літературне читання: підруч. для осіб з особливими освітніми потребами (F70): 2кл. Київ : Либідь, 2020. 160 с.
29. Кравець Н. П. Літературні ігри і виховання розумово відсталих учнів як активних читачів. *Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки*. 2015. Вип. 5(1). С. 155-173.
30. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів з порушеннями інтелектуального розвитку: навч.-метод. посібник / авт.: О.В. Чеботарьова, Г.О. Блеч, І.В. Гладченко, С.В. Трикоз, І.В. Бобренко та ін.: За ред.: О.В. Чеботарьової, І.В. Гладченко. Київ, ІСП НАПН України, 2016. 87 с.
31. Кузьмінська Є. О. Особливості формування звукової структури слова у розумово відсталих дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку. *Актуальні проблеми корекційної освіти (педагогічні науки)*.

2015. № 5. С. 173–184. URL : <http://aqce.com.ua/download/publications/199/243.pdf>

32. Кулешова О. В. Загальна та соціальна психологія. URL : [https://lubbook.org/book\\_225.html](https://lubbook.org/book_225.html)

33. Лалаева Р. И. Особенности речевого развития умственно отсталых школьников. *Дефектология*. 2003. №3. С. 29–34.

34. Лалаева Р. И. Реализация онтогенетического подхода при определении взаимосвязи интеллекта и языковой способности в речевом развитии детей при нормальном и нарушенном онтогенезе. *Вестник Ленинградского государственного университета имени А. С. Пушкина* Том 3. Педагогика. 2013. № 1. С. 61–69.

35. Левицький В.Е. До питання про методіку роботи з творами різних жанрів учнів молодших класів з порушеннями інтелектуального розвитку. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. 2017. Вип. 9. С. 95–105.

36. Левицький В.Е. Збагачення лексичного запасу учнів молодших класів з порушеннями інтелектуального розвитку зображувальними засобами на уроках мови та читання. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. 2019. Вип. 12. URL : <https://aqce.com.ua/vipusk-n12-2019/enrichment-of-lexical-stock-of-pupils-of-elementary-grades-with-intellectual-disabilities.html>

37. Левицький В.Е. Особливості використання дидактичних ігор на уроках читання у молодших класах з метою активізації пізнавальних інтересів дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. 2020. Вип. 16. Том 2. С. 123–130.

38. Леонтьев А. А. Психология общения. 2-е изд., испр. и доп. Москва : Смысл, 1997. 351 с.

39. Липакова В. И. Значение формирования речевой коммуникации для детей с умеренной умственной отсталостью. *Коррекционная педагогика: проблемы теории и практики*. СПб. : РГПУ им. А. И. Герцена, 2007. 252 с.
40. Лотиш Л. В. Прийоми удосконалення навичок читання в учнів з інтелектуальними порушеннями. *Корекційна та інклюзивна освіта очима молодих науковців* : зб. наукових праць : вип. 9. Т.1. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2021. С. 243–248.  
URL : <https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/Lotysh>
41. Лурия А. Р. Речь и развитие психических процессов у ребенка. Москва : Акад. пед. наук, 1996. 275 с.
42. Мартиненко В. Методика викладання української мови / за ред. С.І. Дорошенко. Київ : Вища школа, 1992. 398 с.
43. Методичні рекомендації по удосконаленню навичок читання учнів молодших класів допоміжної школи / Під ред. М.В. Плешканівської. Київ : РУМК, 1990. 240 с.
44. Миронова С.П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: Навчальний посібник. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний університет, редакційно видавничий відділ, 2007. 204 с.
45. Миронова С.П. Основи корекційної педагогіки: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. 264 с.
46. Миронова С., Бахмат Н. Особливості монологічного мовлення молодших школярів із інтелектуальними порушеннями. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології* : науковий журнал / МОН України, Сумський державний педагогічний ун-т ім. А. С. Макаренка ; Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2020. № 5–6 (99–100). С. 3–11. DOI: 10.24139/2312-5993/2020.05-06/003-011.
47. Мирошніченко А. Л. Навчання усного мовлення. *Українська мова та література*. 2004. № 31. С. 913.

48. Наволкова Н. П. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій. Харків : Вид. група «Основа», 2009. 176 с.

49. Наказ «Про затвердження типової освітньої програми початкової освіти спеціальних закладів загальної середньої освіти для учнів 1 класів з інтелектуальними порушеннями» від 26.07.2018, №816. URL : [https://corr.ks.ua/files/File/progr/int/top\\_int1.pdf](https://corr.ks.ua/files/File/progr/int/top_int1.pdf)

50. Наказ Міністерства освіти і науки України від 02.07.2019 № 917 «Типова освітня програма для учнів 2-го класу з порушеннями інтелектуального розвитку». URL : [https://corr.ks.ua/progr\\_int.htm](https://corr.ks.ua/progr_int.htm)

51. Наказ Міністерства освіти і науки України від 01.04.2020 № 467 «Про затвердження типової освітньої програми початкової освіти спеціальних закладів загальної середньої освіти для учнів 3 класів з інтелектуальними порушеннями». URL : [https://corr.ks.ua/files/File/progr/int/top\\_int3.pdf](https://corr.ks.ua/files/File/progr/int/top_int3.pdf)

52. Нодельман В. И. Особенности разговорной речи умственно отсталых младших школьников. *Дефектология*. 2008. № 6. С. 5–13.

53. Основы специальной психологии / под ред. Л. В. Кузнецовой. Москва: Издат. центр: «Академия», 2002. 480 с.

54. Особенности умственного развития учащихся вспомогательной школы / под ред. Ж. И. Шиф. Москва : Просвещение, 1965. 49 с.

55. Парамонова Л. Г. Нарушения речи у учащихся вспомогательной школы и пути их коррекции. Москва : Просвещение, 1993. 122 с.

56. Пасічник Є. А. Методика викладання української літератури. Київ : Ленвіт. 2000. 384 с.

57. Певзнер М.С. Дети с отклонениями в развитии. Москва : Просвещение, 1995. 112 с.

58. Петрова В. Г. Развитие речи учащихся вспомогательной школы. Москва : Педагогика, 1997. 200 с.

59. Психологія /за ред. Ю.Л. Трофімова. Київ : Либідь, 2005. 559 с.



60. Рубинштейн С. Я. Психология умственно отсталого школьника: Учеб. пособ. для студентов педагогических институтов по специальности «Дефектология». Москва : Просвещение, 1986. 192 с.
61. Савченко О.Я. Методика читання у початкових класах. Київ : Освіта, 2007. 334 с.
62. Селіванова О. О. Основи теорії мовної комунікації : підручник. Черкаси : Видавництво Чабаненко Ю. А., 2011. 350 с.
63. Синьов В. М. Психологія розумово відсталої дитини / В. М. Синьов, М. П. Матвєєва, О. П. Хохліна. Київ : Знання, 2008. 359 с.
64. Синьов В. М., Бондар В. І. Освітня інтеграція учнів з інтелектуальними порушеннями / Мін-во освіти і науки України ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. 398 с.
65. Соботович Є. Ф. Вади мовленнєвого розвитку у дітей і шляхи їх корекції. Київ : ІСДО, 1995. 204 с.
66. Соботович Є. Ф. Засвоєння розумово відсталими дітьми граматичних категорій та абстрактного лексико-граматичного значення слова. *Дефектологія*. 1998. №4. С. 5–7.
67. Солодар Л. В. Діалогічне мовлення – основний вид мовленнєвої діяльності при вивченні української мови. *Вісник Вінницького політехнічного інституту.*, 2011. Вип. 2. С. 163–167. URL : <https://visnyk.vntu.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/1413>
68. Соловьев И. М. Психология познавательной деятельности нормальных и аномальных детей. Москва : Просвещение, 1986. 224 с.
69. Сорокин В. М. Специальная психология. СПб.: Речь, 2004. 216 с.
70. Сорокина Н. К. Особенность навыков чтения у детей-олигофренов. *Вопросы олигофренопедагогики*. 1977. №3. С. 44–47.
71. Сухарева Г. Е. Клинические лекции по психиатрии детского возраста : Т. 3. Клиника олигофрении. М., 1965. С. 22–25.

72. Спеціальна психологія. Тексти: Ч.1 / За ред. М. П. Матвєєвої, С. П. Миронової. Кам'янець-Подільський: Інформ.-вид. відділ Кам'янець-Подільськ. держ. ун-ту, 1999. 158 с.

73. Спеціальна психологія. Тексти: Ч.2 / За ред. М. П. Матвєєвої, С. П. Миронової. Кам'янець-Подільський: Інформ.-вид. відділ Кам'янець-Подільськ. держ. ун-ту, 2001. 142 с.

74. Стадненко Н. М. Нариси з олігофренопсихології / Н. М. Стадненко, М. П. Матвєєва, А. Г. Обухівська; за загальною редакцією Н. М. Стадненко. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2002. 200 с.

75. Типова освітня програма для учнів 2-го класу з порушеннями інтелектуального розвитку. Затверджено. Наказ Міністерства освіти і науки України 02.07.2019 № 917. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0917729-19#Text>

76. Тищенко В. В. Особливості засвоєння мови дошкільниками з нормальним та порушеним розумовим розвитком. *Теорія та практика сучасної логопедії*. Збірники наукових праць / за ред. В. І. Бондар, Е. А. Данілавичюте, В. В. Засенко, Є. Ф. Соботович URL : <http://www.studmed.ru/docs/document4546?view=4&page=3>.

77. Трикоз С. В. Дитина з порушеннями інтелектуального розвитку. Харків : Ранок, 2020. 40 с.

78. Ульянова Т. К. Методика викладання української мови в допоміжній школі: навчальний посібник. Київ : КДШ, 1984. 121 с.

79. Феофанов М. П. Очерки психологии усвоения родного языка учащимися вспомогательной школы. Москва : Педагогика, 1995. 93 с.

80. Філоненко М. Психологія спілкування: підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 244 с.

81. Цимбалюк І. М. Психологія спілкування: навчальний посібник. Київ : ВД «Професіонал», 2007. 464 с.

82. Черниш В. В. Засоби формування іншомовної компетенції у діалогічному мовленні. *Іноземні мови: Навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах*. 2011. Вип. 3 (67). С. 15–22.

83. Чобанян А. В. Передумови мовленнєвого розвитку дитини з помірною розумовою відсталістю. *Актуальні проблеми педагогіки, психології та професійної освіти*. 2015. Т. 2. № 2. С. 11–16.